

Тръстики, пеликани, чапли – и ние

Еберхард Унджиян

И него се опитаха да пресушат. Но се оказа, че езерото се подхранва освен от гвете рекички Кълнежа и Сребърнска и от вдигащи се отвесно нагоре карстови извори по дъното. Поради това там водата зимно време не замръзва.

Така домът на пеликаните, чапли и още над 200 вида птици за щастие беше запазен и превърнат в резерват, а през 1983 г. влезе в списъка на Световното природно и културно наследство под егидата на ЮНЕСКО.

Попаднах под магията на този райски кът още в първите години на битността си като уредник на отдел „Природа“ в Регионалния исторически музей в Русе. Сребърна ми е оставило незабравими (и неизчерпаеми!) спомени, вълнуващи пре-

Някога около Дунава са блестяли водите на редица езера и блатата, богати и пребогати на риба и друг разнообразен живот. През 1949 г. заградиха целия наш дунавски бряг с дига и така отрязаха блатата от жителния извор, от реката майка. Повечето бяха пресушени. Останаха съвсем малко и сред тях като бисер – езерото Сребърна. То е било забелязано още в средата на XIX век от унгарския пътешественик, етнограф, картограф, художник и ...разузнавач Феликс Каниц, който го нарича „Елдорадо на прелетните птици“.

живявания, живописни приключения и великолепен снимки.

Да започнем с опръстенияването на птиците, т.е. снабдяването им с нещо като „личен паспорт“. С Таню Мичев (1939 – 2018), гошъл още недипломиран студент като

завеждащ Биологичната станция на БАН там, изгасихме го голямата колония на чапли в западната част на тръстиковия пояс. Минахме през първокачествен „бульон“ от вода, „обогамена“ с изпражнения, мъртви риби – повърнати или изпуснати, паднали не навреме от гнездото пилета, удавени или умъртвени от безмилостните пиявици (у нас се наброяват 62 вида). Връзката с разнокалибрите пръстени, подрънкваше, надяната на шиите.

Изглед към езерото Сребърна от площадката на музея. Снимка Уикипедия

Неведнъж при газене до колене, до пояс, че и госта по-надълбоко, ни се е случвало да пропаднем в някоя от дупките, изобилстващи като коварни капани по гъното. Пропадането става бавно и славно, за да може потърпевшият да се наслади в пълна мяра на преживяването. А може да загазите и до гуша! При това отрязаните през зимата под остър ъгъл тръстикови стебла възхитително се забиват в разни чувствителни места.

От паметивека тук беше практикувано паленето и рязането на тръстиката през зимата (не по време на гнезденето). Пепелта наторява водата и спомага за по-доброто възстановяване през пролетта. През 1971 новият шеф Росен Илиев успя да издейства официална забрана на рязането. И ние всички го аплодирахме – още един успех за по-пълната защита на резервата! Но се оказа, че сме си направили сметка без кръчмаря – т.е. Природата. Масата на старата тръстика взе да задушава новите филизи.

Амбицията на всички ни беше да направим възможно повече и по-добри снимки, както цветни, така и черно-бели. За тази цел трябваше хем да се приближим плътно до птиците, хем да останем „невидими“. Противоречието се разрешава с помощта на маскировъчна палатка. Оказа се, че материалът е от най-малко значение – може да бъде направо „невъзможен“ за блато, да кажем стари чували и ... борови клонки! Снимането на животни си е лов, само че безкръвен. И често ползваме най-различни „хватки“, за да надхитрим нашите обекти!

Сериозен проблем при сегенето в палатката са кръвожадните съквартиранти – комарите. Известно облекчение дават мрежата против насекоми и репелентите, тогава на основа на диметилфталат. Когато работихме на дунавските острови с препарата И. Хаджииванов (1931 – 1997) бяхме успели да се снабдим с неразреден диметилф-

Пеликаните са украшение на езерото. Снимка Уикипедия

талат. Той е с консистенция на глицерин или олио. Мажехме откритите части на тялото – ръце, врат, лице, като внимавахме да не попадне в очите и на устните. Пак си плацахме „кръвен данък“, но по-малък.

Каналът изплитнява....От тук натамък пеша. Взимам на гръб раницата със статива, фотоапаратите и останалите приспособления. Пред мен от тръстиката се чува непрестанна глъч. А ето го и стария каук (вече е добре накиснат, няма опасност да протече и пак да потъне). Вмъквам се набързо в колибката. На върбови пръчки сме опънали чували, съшити с губерка и тънки връвчици. Надничам през „шпионката“ – предвидливо направени дупки, закрити с висящи парцалчета. Насрещната тръстикова стена се издига докъм 4 м. височина. Там чапли са построили гнездата си на етажи – като в съвременен панелен блок. Това е филиал на голямата колония чапли. На долния етаж са се разположили блестящите ибиси (*Plegadis falcinellus*) и гривестите чапли (*Ardeola ralloides*), на средния – нощните (*Nycticorax nycticorax*),

а на най-горния, нещо като привилегировани, малките и големите бели чапли (*Egretta garzetta*, *E. alba*). За сега все още Сребърна си остава единственото гнездилище на големи сребърни чапли у нас.

Ибисите (*Plegadis falcinellus*) бяха изчезнали.... Завърнаха се през 1965г. Отначало бяха много плашливи, тъй като в Румъния са били подложени на напълно незаслужено преследване. Голяма част от храната им се състои от пиявици, изобилстващи в блатата. Така ибисите фактически се явяват добри помощници на животновъдите, които пускат големи стада говеда и свине по блатата. Непреследвани в резервата, ибисите скоро престанаха да проявяват вече ненужната предпазливост и взеха да се хранят даже в локвите близо до селото. Ръждивите чапли (*Ardea purpurea*) също са малобройни. Те са изобщо рядък вид у нас.... Отвреме навреме поглеждам часовника, за да мога с точност да регистрирам наблюденията си. Ето няколко извадки от дневника:

„Цяла сутрин една птица от двойката ибиси стои на гнездото. Често ста-

Какво виждат пеликаните? Въздушна снимка на Сребърна с дрон от Минчо Йовчев

ва и завъртват яйцата, за да осигури равномерно измътване. Другият партньор (не мога да кажа, дали е мъжкият или женската – те не се различават по оперение) го сменя едва в 13,30 ч....

В гнездото на голямата бяла чапла има две малки. Обикновено те снасят 3 – 5 яйца. Почти напълно са оперени, само на главите им още стърчи по един кичур бял младенчески пух. Скоро ще напуснат родния си дом. В 9,45 единият родител гоиде да ги нахрани. Повърна храната на гъното на гнездото, откъдето младите я изкължават. След това, до 14,30 ч остават отново сами в гнездото”.

В колонията могат да се наблюдават всички степени на развитие през гнездовия период. Едни двойки мътят току що снесени яйца, другаде тъкмо са се излюпили пиленца, а децата на съседно семейство се готвят вече да излетят и предприемчиво размахват криле. Интересно е да се проследи промяната на поведението на родителите в зависимост от възрастта на малките. Когато са на няколко дни, родителите пускат „храната, дето прави борбата” – мал-

ки рибки, водни насекоми, пиявици, а по-късно може и полски мишки – на гъното на гнездото. Оттам вече децата я изкължават. По-големите хващат човката на родителя в своята и направо от гушата поемат храната.

Времето от 10 до 15 часа е период на относителен покой в колонията. Казвам относителен, понеже в това птиче поселение винаги се случва нещо. Ето, малката гривеста чапла се разхлажда, като трепти с ципата под долната си човка. Птиците нямат потни жлези и така успяват да регулират телесната си температура. Явно много ѝ е горещо. И на мене също! От време навреме свалям очилата си, за да ги обърша – потта пак е потекла по стъклата. Изведнъж „моята” гривеста чапла става от мястото си. С много бавни движения (сякаш гледам филм със забавен кадър) слиза един етаж по-долу. До самата вода има напуснато гнездо. С човката внимателно изважда една тръстика от него и бавно, ама съвсем бавно, се качва пак горе. И я възражда в собственото! При това целият вид на птицата издава такава „гуз-

ност” – поне аз я възприемам така – все едно „съзнава” нередността на деянието си. Ситуацията е толкова комична, че с мъка се въздържам да не прихна.

Следобед колонията отново се съживява. Птиците начесто прилитат и отлитат. А за мене става време да си ходя. Полека и внимателно прибирам такъмките в раницата. Затварям „вратата” – двете платна на задната страна на палатката. Изгазвам до лодката, като съзнателно и преднамерено вдигам шум, та птиците да разберат, че „смутителят на реда и спокойствието” се е разкарал.

На излизане зад мене се гизга агска врява. Какво ли се е случило пак в колонията?... Наг тръстиките с бавни махове на крилете минава характерен силует. Забелязва ме и веднага се обръща. Тогава вече го виждам и без бинокъл – кафява глава и тяло, сива опашка и сиво поле на крилете (нарича се „крилно огледало”). Крилете са вдигнати като латинско-

Пеликанът е хералдически символ на родителска отговорност – къса от тялото си, за да нахрани потомството. Съвременна скица

то V. Мъжки тръстиков блатар (*Circus aeroginosus*), ужасът на всички блатни обитатели! А с какво право ги убива? За да живее – така го е създала всемъдрата Майка Природа. И сякаш ми казва: „Помни, човече, ние убиваме, за да нахраним нас и челядта си. А ти на лов убиваш за свое удоволствие!”

Един от интересните проблеми в началото на нашата работа с Таню беше липсата на блатното шаварче (*Acrocephalus palustris*) в Сребърна, противно на тръстиковото (*A. scirpaceus*), което постоянно улавяхме. За наше общо недоумение не беше установено, въпреки системните проверки на мрежите, разпънати в тръстиката. Скоро открихме причината. Блатното шаварче, противно на името си, предпочита да гнезди на сухо по склоновете на околните хълмове, покрити със съвсем „неблатна” растителност

В плитката вода до западния бряг сме намерили няколко гнезда на шаварчетата, в случая тръстикови и „населени” с ... кукувичета. Кукувицата (*Cuculus canorus*) „благоразумно, целесъобразно и пестеливо”, все едно че има габровска жилка, снася само по едно яйце в гнездото на определен вид пойна птичка. По правило такава, от чието гнездо се е излюпила самата тя преди време. При това яйцето ѝ по размер и шарки наподобява тези на недоброволните „осиновители”. Малкото кукувиче се излюпва обикновено преди пилетата на приемните си родители. Нагарено със специален инстинкт, то изхвърля яйцата или вече излюпените си братчета и сестричета извън гнездото, като се запъва в стените, с учудваща за такъв дребосък сила. Ще кажете – каква безсърочност! Но в Природата жестокост и милост в нашия човешки смисъл няма. Има само целесъобразно поведение, запазващо вида

в борбата за съществуване. Природата, ако сметем условно за индивидуалност този безкрайно сложен комплекс от свързани помежду си закономерности и причинно-следствени връзки, не се интересува за съдбата на отделния индивид, а само за тази на вида като цяло. Жизнеспособните, успяващи да се пригледят към постоянно променящите се условия, оцеляват. В тези промени обаче участва и човекът, често брутално, а в редки случаи, макар неволно и несъзнателно, в положителна насока.

Изградили сме си съвсем примитивен заслон от забити в тинята върбови пръчки и стари чували. Успявам да уловя храненето и „грижите за хигиената“. Малкото кукувиче изхвърля изпразнената си, обвити в нежна ципа – нещо като найлоновите пликчета, с които ни обслужват в съвременните магазини. Птицата родител поема пакетчето ексcrementи на истинската или мнимата си рожба направо от задния край на пилето или пък от гнездото и го отнася на известно разстояние. Така се гарантира чистотата на гома.

Кукувичето, малко все още, но вече поизраснало, се нуждае от приблизително същото количество храна, с което родителите иначе биха отгледали цялото си потомство (3 – 5 пилета). Всъщност в това се крие целесъобразността на привидно жестокото изхвърляне на яйцата или вече излюпените малки на приемните родители. А те, подтикнати от непреодолимия родителски инстинкт, неуморно летят наоколо, ловят насекоми и тъпчат ненаситното гърло на своя храненик. Ние пък „с коварство и твърде безсъвестно“ използваме същия инстинкт. Птичките очевидно пренебрегват заплахата от скривалището и насоченото към тях „око“ на телеобектива и продължават добросъвестно да изпъл-

Къдроглав пеликан в полет

няват своите естествени задължения. Затворът на фотоапарата щрака ли, щрака... Сменям диапозитивния филм с черно-бял и продължавам да снимам.

Както си снимам, усещам остро пощипване по десния крак. Поглеждам надолу и що да видя – една госпожа пиявица (не мога да определя нито пола, нито вида) е дошла на „посещение на добра воля“. Хванала се със смукалото на единия край на тялото за ръба на гумения ботуш, а другото е впила във височайшия ми прасец! Възмутен го гъното на гушата от това нагло попълзновение вадя ножа и срязвам нахалната нападателка.

Трудно е да си пеликан на този свят! Някои те считат просто за „голяма гъска“ (подслушан разговор между родители и гечица в експозицията на Природонаучния отдел на музея). Забележката беше поправена от друг родител: „не бе, от тази птица правят мастило!“. Може би някакъв остатъчен спомен за фирмата „Пеликан“, производител на писмени пособия, популярна преди ерата на компютрите!

Полека придвижвам лодката. Приближил колонията на пеликаните (*Pelecanus crispus*), нарамвам раницата и изгазвам остатъка от пътя до скривалището. Обул съм стар дълъг панталон, напъ-

Малкото кукувиче се излюпва преди своите „братчета“ и това е фатално за тях

хан в задължителните гумени ботуши. Пред мен се чува истинска кабафония от странни звуци. Кои ли е пуснал смесено стаго от говеда, овце и свине в тръстиката? Оказва се, че пеликаните така изразяват различните си емоции и настроения... Съвсем непривични звуци за пернати.

Интересно е не само през деня. Ако видите едри птици да преминават с бавен мах на крилете в притъмнялото небе и да издават виковете като „квок-квок-квок“, ще знаете, че това са нощни чапли. Често е трудно да се изписват с букви звуците, издавани от птици (пък и на други животни)! Могат да съдържат компоненти като свирене и даже механични съставки, които е невъзможно да се отразят с познатите ни букви и от двете азбуки.

Пеликанските колонии, подобно на всички рибоядни птици, имат твърде „неспокойна“ съдба. Както поради природни катаклизми, така и – най-често – заради безсмислено жестоко преследване от страна на хората. До 1931-а година те са гнездили в т.н. „Езеро на бабушите“ – както някога са ги наричали. То е било разположено на юг (по посока към селото и шосето за Силистра) от по-късната основна колония на чапли. Обаче 1931-а се оказала необичай-

но суха и пеликаните напуснали езерото, без да отгледат потомство. След това в продължение на няколко години не са идвали тук. През 1936-а една двоица се заселила върху плаващ тръстиков остров – кочка. Тя пътувала из цялото езеро, в зависимост от посоката на вятъра. Днес поради сниженото ниво на водата кочки вече няма. Всичките са „закотвени“ – сраснали са се с дъното. Кочките имат това предимство, че „послушно“ следват промените на водното ниво. Така яйцата или вече излюпените малки не се заливат от водата. Но след няколко години кочката станала малка за постоянно увеличаващия се брой двоици, желаещи да се заселят на нея. Птиците се преместили и се настанили в наречената по-късно „пеликанска локва“. Там гнезвят до ден днешен. Броят им се променя почти всяка година. Колебае се от 127, рекорд през 1961-а, и минимум от 14 през 1995-а, като средно има 60 до 70 гнездящи двоици. В ново време са им устроили платформа за защита от дивите свинки и чакалите. Могат да се наблюдават от прозореца на музея с помощта на оптическа тръба.

Само през 1931, 1949, 1960 и 1963 крилатите гости не можаха да извъдят потомство. През 1949 местни хора запалили тръстиката – очевидно като реакция на обявяването на езерото за защитено, с което им се отнемало възможността да упражняват отколешното си право да обират яйцата на пеликаните и да ловят риба. През май 1960 такова „славно дело“ беше извършено от служители на „Камъшит“, Силистра, прикривани от местното управление на горите. Това предизвика твърде неблагоприятни отзиви в природозащитната преса на редица европейски страни, включително и Съветския съюз.

Много е любопитно да се види храненето на малките. Когато са вече поотраснали, постъпват точно като малките чапли. Пъхат си човката в гушата на родителите, за да си доставят оттам полусмляна риба. Вероятно въз основа на такива погрешно интерпретирани наблюдения е възникнала легендата за самопожертвувателната родителска обич на пеликаните. Когато не могли да намерят риба за рожбите си, те ги нахранвали със собствената си плът. Затова в хералдиката пеликанът се ползва като такъв символ.

Тръстиковото шаварче е сред потърпевшите от „хитростта“ на кукувицата и му се налага да отглежда чуждо потомство

Пеликаните се завръщат в родните места много рано – още през февруари. Снасят яйцата си и започват да мътят. В някои орнитологически ръководства пише, че яйцата могат да бъдат и 3, но ние никога не сме намирали такова носило. Мътенето трае от март до юни – в случай че поради външни смущения имат второ, допълнително люпило. Малките, отначало със сивокафяво оперение, израстват докъм август. Тогава по-голямата част от птиците напускат колонията и се запътват на юг, към местата за зимуване. Доскоро се приемаше, че прекарват този период в Северна Африка. Нови комплексни наблюдения, организирани от международното бюро за изследване на водоплаващите птици, показаха, че по това време се намират в резервати на Предна Азия, а също и в Израел.

Всъщност тяхната колония, истински бисер в Природата на България, е една от причините за живия интерес на чуждестранните орнитолози, професионалисти и любители („бъргуочъри“, главно от Кралското дружество за защита на птиците, RSPB, идващи у нас под ръководството на покойния вече искрен приятел на България Боб Скот и съпругата му), както и, разбира се, невероятното изобилие на груги блатни и водоплаващи птици. Оцеляването ѝ е цяло чудо, дължащо се на самопожертвувателните усилия на цяла редица изтъкнати личности от нашето природозащитно движение, както и на заинтересуваните служби на някои министерства, на първо място на горите и околната среда. Доброволци от българо-швейцарската програма за опазване биоразнообразието (БШПОБ) съградиха едно добре маскирано укритие с подход за наблюдаване на пеликаните. За съжаление беше разрушено от буря и не е възстановено след това. ■